

---

8. Matrimonis mixtos i fills de la barreja a Catalunya: dels xarnegos als «cafè amb llet»?

Dan Rodríguez García

dan.rodriguez@uab.cat

Universitat Autònoma de Barcelona

Grup de recerca INMIX

Verónica de Miguel Luken

vdmiguel@uma.es

Universitat de Màlaga

Resum

Com ja va assenyalar Jaume Vicens Vives, Catalunya és «fruit de diversos llevats i, per tant, una bona «llesca» del país pertany a una biologia i a una cultura de mestissatge». A més, la barreja o mixticitat a casa nostra, producte de les unions entre nadius i forasters (francesos, murcians, andalusos, etc.), ha anat sempre de la mà de la integració, inclosos els altres catalans o xarnegos de Francesc Candel, que han esdevingut ja catalans de ple dret. Encara se sap ben poc, però, sobre l'abast i significat social de la barreja entre la població nadiua i els immigrants estrangers més recents, arribats durant el boom migratori internacional de la darrera dècada, i sobre la qual s'obren importants interrogants. En aquest capítol, primer mostrarem la incidència i característiques sociodemogràfiques d'aquest fenomen en diferents moments del passat i del present. Segon, estudiarem les actituds socials envers la mixticitat actual, presentant informació de primera mà que alerta sobre tendències de discriminació social on el criteri fenotípic podria condicionar el sentiment de pertinença i els processos de socialització i d'integració social d'«els nous altres catalans».

Paraules clau: immigració, matrimonis mixtes, mixticitat, segones generacions, identitat, discriminació, cohesió social.

Matrimonios mixtos e hijos de la mezcla en Cataluña: ¿de los charnegos a los «café con leche»?

Resumen

Como ya señaló Jaume Vicens Vives, Cataluña es «fruto de varias levaduras y, por tanto, una buena «rebanada» del país pertenece a una biología y a una cultura de mestizaje». Además, la mezcla o mixticidad en nuestro país, producto de las uniones entre nativos e inmigrantes (franceses, murcianos, andaluces, etc.), ha ido siempre de la mano de la integración, también para los otros catalanes o charnegos de Francesc Candel, que se han convertido ya en catalanes de pleno derecho. Todavía se sabe muy poco, sin embargo, sobre el alcance y significado social de la mezcla entre la población nativa y los inmigrantes extranjeros más recientes, llegados durante el boom migratorio internacional de la última década. En este capítulo, primero mostraremos la incidencia y características sociodemográficas de este fenómeno en diferentes momentos del pasado y del presente. Segundo, estudiaremos las actitudes sociales hacia la mixticidad actual, presentando información de primera mano que alerta sobre tendencias de discriminación social en las que el criterio fenotípico podría condicionar el sentimiento de pertenencia y los procesos de socialización y de integración social de «los nuevos otros catalanes».

Palabras clave: inmigración, matrimonios mixtos, mixticidad, segundas generaciones, identidad, discriminación, cohesión social.

Mixed marriages and their mixed-race children in Catalonia: From «charnegos» to «café con leche»?

Abstract

As noted by the historian Jaume Vicens Vives, Catalonia is «a product of various yeasts and, therefore, a good «slice» of the country belongs to the biology and the culture of hybridity.» Furthermore, mixedness in Catalonia, the product of unions between natives and migrants (whether French, Andalusian, etc.), has always gone hand in hand with immigrants integration, including Francesc Candel's other Catalans or «charnegos» (the migrants who arrived in the 1960s and who have long since become full citizens). However, little is known about both the extent and the social significance of mixed unions between the native population and recent foreign immigrants, who arrived during the international migration boom of the last decade. In this chapter, we will show, first, the incidence and socio-demographic characteristics of this phenomenon at different times during the past and present in Catalonia. Second, we will study social attitudes toward the current mixing, presenting first-hand information from mixed couples and their descendants that alerts us to trends in social discrimination, where racial appearance could

limit the sense of belonging and the processes of socialization and social integration of «the new other Catalans».

Keywords: immigration, intermarriage, mixedness, second generation, identity, discrimination, social cohesion.

Les couples mixtes et les leurs enfants nés du mélange en Catalogne : des «charnegos» aux «café con leche»?

Résumé

Comme Jaume Vicens Vives avait remarqué, la Catalogne est « fruit de différentes levures et donc, une bonne " tranche " du pays appartient à une biologie et à une culture du métissage ». En outre, le mélange ou mixité dans notre pays, le produit d'unions entre les autochtones et les immigrants (les français, les andalouses, etc.) est toujours allé de pair avec l'intégration, y compris celle des « autres catalans » ou « charnegos » de Francesc Candel, arrivés en la Catalogne dans les années soixante et qui sont déjà devenus des catalans à part entière. Cependant, on ne sait pas encore grande chose à propos du le sens et de l'importance sociale de la mixité entre la population autochtone et les immigrants étrangers récents, arrivés en période du *boom* international de la migration pendant la dernière décennie. Ce chapitre montre, d'abord, les caractéristiques sociodémographiques et l'incidence de ce phénomène à différents moments du passé et au présent. Deuxièmement, nous essayons de décrire les attitudes sociales vers la mixité actuelle, et nous présentons information de première main qui avertit de l'existence de tendances de discrimination sociale où les critères phénotypiques pourraient conditionner le sentiment d'appartenance et les processus de socialisation et d'intégration sociale « de nouveaux autres catalans ».

Mots-clé : immigration, mariages mixtes, mixité, deuxième génération, identité, discrimination, cohésion sociale.

8.1. Introducció: entorn de la mixticitat

Com ja va assenyalar Jaume Vicens Vives (1954: 23), Catalunya és «fruit de diversos lletats i, per tant, una bona «llesca» del país pertany a una biologia i a una cultura de mes-tissatge». Efectivament, a Catalunya la immigració ha estat una constant històrica, i part consubstancial del seu sistema de reproducció (Cabré, 1999; Domingo, 2010, 2014). L'important flux migratori internacional de la darrera dècada hi ha contribuït decisivament, ja que ha fet augmentar la població en més d'un milió de persones (fins als 7,5 actuals) en només deu anys (IDESCAT, 2011; INE, 2011). Així hem passat dels «altres catalans» de Francesc Candel, fruit de les migracions interiors del segle xx, als «nous altres

catalans», fruit de la darrera onada internacional, com la Najat El Hachmi, que ha fet justament el pròleg a la darrera edició del llibre (Candel, 2014 [1964]: 7-11; El Hachmi, 2004; Candel i Cuenca, 2001).

La internacionalització de la immigració ha anat en paral·lel a l'augment exponencial dels matrimonis mixtos entre immigrants estrangers i nadius, que han passat de representar a Catalunya aproximadament el 5% del total de les unions l'any 2000 al 24% l'any 2011 (dades de flux, IDESCAT, 2011; INE, 2011), i fins a un terç del total a municipis com Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2012; Rodríguez García, 2004; Cortina, Esteve i Domingo, 2006; Rodríguez García *et al.*, 2014).

A la vegada, han augmentat molt significativament els naixements de fills de parelles mixtes, fins al 14% del total a municipis com Barcelona el 2011. De fet, en només cinc anys, entre el 2007 i el 2011, el volum de llars mixtes (amb residents estrangers i autòctons) va augmentar gairebé el 25%, i a Barcelona, el percentatge de llars mixtes va superar ja el de llars constituïdes només per estrangers (el 9,3% davant el 8,3% del total de llars, respectivament) (IDESCAT, 2011; INE, 2011). I des dels mitjans de comunicació i l'Administració aquestes dades s'interpreten com un indicador d'integració, i es parla de la capital, Barcelona, com a «ciutat mixta» i també de la «consolidació del model intercultural».⁵⁸

Aquest no és, però, un fenomen local, sinó ben bé d'abast mundial. Les unions mixtes i els seus descendents han augmentat ràpidament a tot el món en les últimes dècades a causa de la intensificació i diversificació de la mobilitat internacional i els processos de globalització (Bryceson i Vuorela, 2002; Scott i Cartledge, 2009; Trask, 2010; Hull *et al.* 2010; Rodríguez-García, 2006, 2014).

Malgrat tot això, encara se sap ben poc sobre l'abast, els significats socials i les conseqüències d'aquest fenomen, particularment en contextos que han experimentat canvis importants en la seva estructura i composició demogràfica i sociocultural gràcies a la immigració internacional, com és el cas de Catalunya. I atès que la integració o cohesió social és un dels majors desafiaments que enfronten les societats modernes en l'actualitat, una pregunta vital és justament quina resposta social i quin paper està jugant en aquests moments la mixticitat en la integració sociocultural dels immigrants i dels seus descendents a Catalunya i en la cohesió social en el seu conjunt.

Preferim els termes *barreja* o *mixticitat* (aquest darrer adaptat del francès *mixité* o l'anglès *mixedness*) als termes *mestissatge* o *hibridisme*, que tenen connotacions més negatives vinculades al passat colonial, i els emprarem per referir-nos no només al resultat o fenomen demogràfic de formació de parelles i famílies mixtes (binacionals o biculturals) i els seus descendents, sinó sobre tot als processos socioculturals i polítics que l'envolten. Cal considerar els processos de mixticitat, doncs, no tant com la simple combinació de trets diferencials nacionals, socials o culturals, sinó sobretot com una realitat producte de contextos històrics, socials, econòmics i polítics determinats, que pertorba i interpel·la les normes i categories socials existents.

---

58. Vegeu: «Tema del dia: El Padró de la capital catalana», *El Periódico*, 5-6 d'abril de 2012, p. 2-4.

En aquest capítol mostrarem, en primer lloc, la incidència i les característiques socio-demogràfiques d'aquest fenomen en diferents moments del passat i del present. En segon lloc, estudiarem les actituds socials envers la mixticitat actual, presentant informació de primera mà que alerta sobre tendències de discriminació social on el criteri fenotípic podria condicionar el sentiment de pertinença, els processos de socialització i d'integració social dels «nous altres catalans».

8.2. Dades estadístiques: les unions mixtes d'abans i d'ara

■ 8.2.1. Notes metodològiques sobre les fonts de dades

En aquest apartat oferirem algunes dades –sense aprofundir en detall– referents, d'una banda, a les unions mixtes producte de les migracions interiors de la segona part del segle xx cap a Catalunya (fonamentalment d'andalusos i castellans), i, d'altra banda, a les unions mixtes producte de la darrera onada immigratòria, essencialment internacional.

Per a l'explotació de dades sobre parelles mixtes, hem utilitzat els censos de 1991, 2001 i 2011 (dades d'estoc). La informació que l'INE ofereix en els diferents fitxers de microdades d'aquests censos no està homogeneïtzada, amb la qual cosa es complica molt la temptativa de fer una comparació en el temps. Aquesta manca d'harmonització dels fitxers ens ha conduït a utilitzar els fitxers de microdades proveïts per l'IPUMS (Ruggles *et al.*, 2010) per als anys 1991 i 2001 (l'any 2011 encara no està disponible) i ha condicionat l'anàlisi desenvolupat.

Els dos fitxers corresponents al 1991 i el 2001 permeten conèixer el lloc de naixement de la parella, però no el dels pares de l'ego, amb la qual cosa es restringeixen les possibilitats d'afinar en la selecció de les persones que són, de fet, d'origen estranger. En canvi, el cens de 2011 –el disseny del qual va estar afectat per la nova realitat al territori espanyol arran dels intensos fluxos migratoris de l'exterior des de finals dels anys noranta fins al començament de la crisi aproximadament– sí que incorpora informació sobre l'origen dels pares que, per raons comparatives, hem inclòs només per donar una visió de la incidència de la descendència de parelles mixtes per a aquest any. En canvi, malauradament, es deixa de proporcionar la dada sobre la província de naixement del cònjuge, probablement per la pèrdua d'interès social de la immigració interior i la mixticitat inter-regional.

A més, cada fitxer presenta les dades sobre procedència geogràfica concreta del cònjuge de forma diferent, també probablement com a resposta als intensos canvis experimentats en els vint anys considerats i a qüestions de representativitat mostral. És per això i pel fet que escollim només els països amb freqüències més elevades, que les desagregacions segons els orígens no són iguals en els tres moments de temps considerats.

Per tal d'interpretar les dades correctament, no hem d'oblidar que els censos recullen informació dels cònjuges cohabitants, amb la qual cosa no incorporem, a les dades avaluades, aquells cònjuges que, per exemple, resideixen al país d'origen de la persona immi-

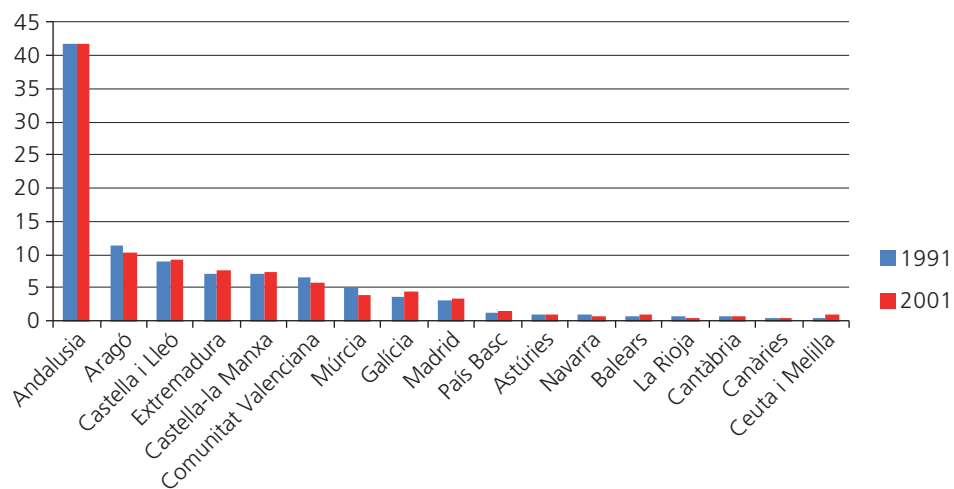
grada. En canvi, la informació del país de naixement del pare i de la mare es recull amb independència de si conviuen o no amb el fill o filla.

El criteri emprat per distingir la població immigrada és, en general, el lloc de naixement, variable que normalment es codifica amb un grau més alt de detall en els censos analitzats. L'única excepció la trobem en el cens del 1991. En aquest cas, tenim el país de nacionalitat del cònjuge, que hem fet servir un cop aplicat el filtre Nascut fora d'Espanya.

■ 8.2.2. Unions mixtes en perspectiva temporal

En primer lloc, analitzem la distribució de les parelles mixtes segons els orígens geogràfics i després observem el pes que les parelles mixtes tenen dins de cada grup de procedència en el cas de la immigració de la resta d'Espanya (1991, 2001). En el total de parelles mixtes entre cònjuge català o catalana i espanyol o espanyola (figura 8.1), la preponderància dels andalusos en aquests tipus d'unions es deu en gran mesura a la seva representativitat destacada en el conjunt de la immigració de la resta de l'Estat cap a Catalunya⁵⁹. Entre el 1991 i el 2001 pràcticament no varia la situació.

Figura 8.1. Origen del cònjuge no català en les parelles mixtes catalano-espanyoles. Percentatge sobre el total de parelles mixtes. Catalunya, 1991 i 2001.

Font: elaboració pròpia a partir dels fitxers de microdades dels censos de 1991 i 2001.

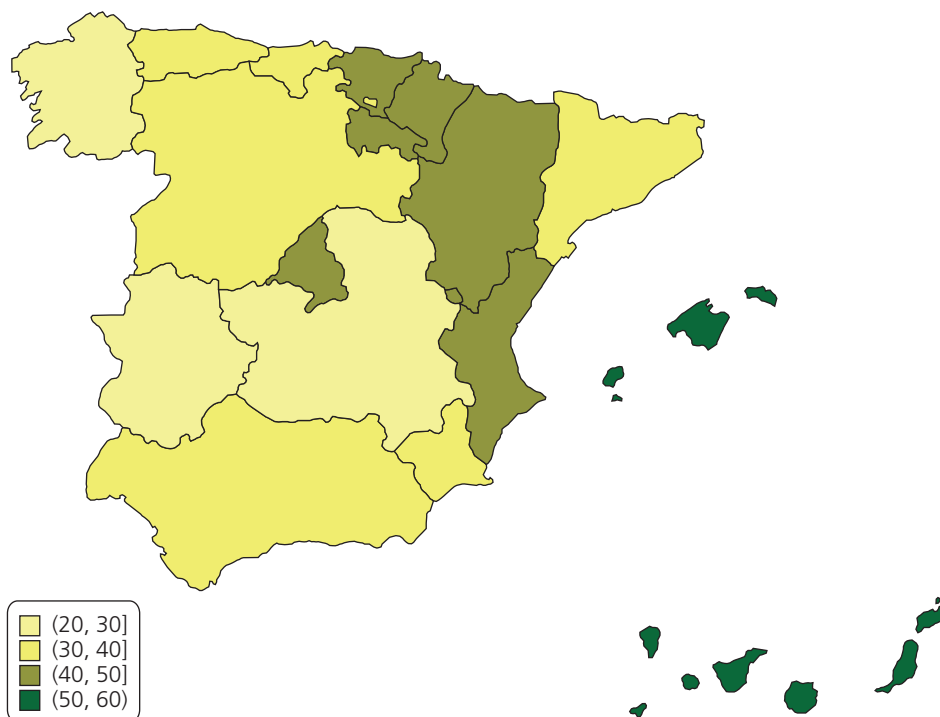
La major o menor tendència cap a l'endogàmia per origen geogràfic s'aprecia millor en els mapes 8.1 i 8.2, que indiquen fins a quin punt és generalitzada (o no) la presència d'un català o catalana a la parella. Andalusia perd la supremacia anterior (un 30% d'uni-

59. No hem introduït la variable Edat però, lògicament, hi ha també implicat un efecte de l'estructura per edats, que agrupa un gran nombre d'andalusos d'origen a edats intermèdies.

ons mixtes amb un català o catalana sobre el total de parelles amb algun dels membres nascuts a aquesta comunitat autònoma el 1991 i un 35% el 2001). Les illes assoleixen els valor més elevats l'any 1991 (Balears arriba al 58% de parelles amb catalans) i al 2001 s'hi afegeixen Madrid, el País Basc i la Comunitat Valenciana (Balears és la que torna a tenir el percentatge més alt, amb un 64%, seguit del 54% de la Comunitat Valenciana). Aquests resultats suggereixen com a raons plausibles la proximitat geogràfica però també l'afinitat cultural (és el cas de les relacions entre persones dels Països Catalans) o, fins i tot, els motius de l'emigració (l'emigració a Catalunya procedent del País Basc o Madrid, amb valors elevats d'exogàmia, no té el caràcter econòmic de les emigracions des d'altres comunitats autònomes). L'estructura d'oportunitats d'interacció amb la població autòctona canvien segons les formes d'incorporacions (la feina en seria una) a la societat receptora. A més, és possible que la motivació de part d'aquests moviments migratoris des de regions econòmicament més dinàmiques sigui la mateixa formació de parella.

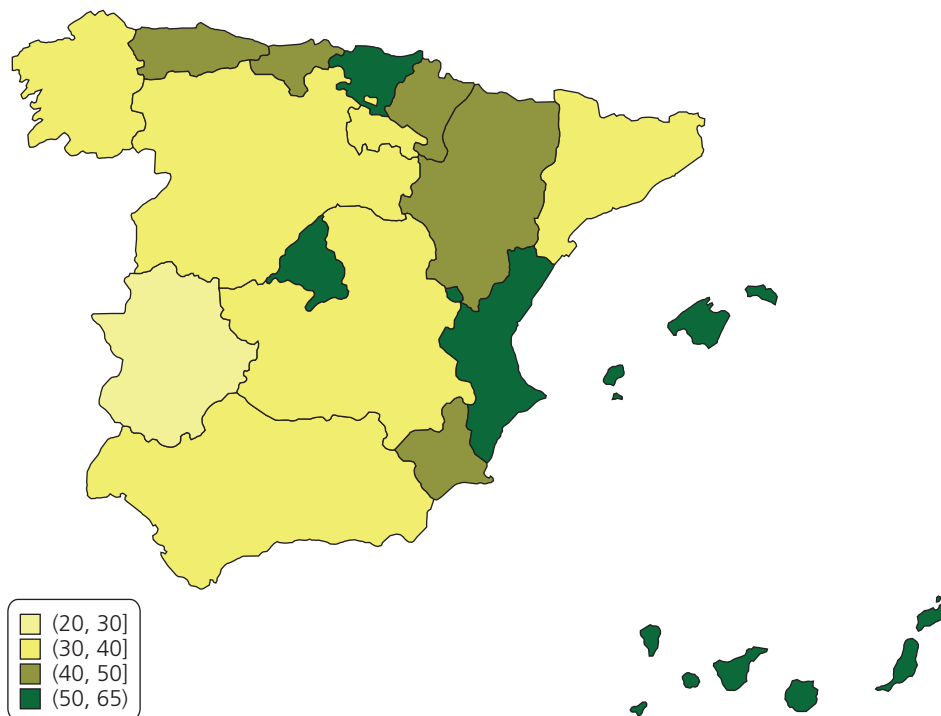
En el conjunt de parelles mixtes de qualsevol procedència (sobre el total de parelles mixtes), França apareix com a principal país d'un dels cònjuges (l'altre és nascut a Espa-

Mapa 8.1. Percentatge de parelles mixtes catalanoespanyoles sobre el total de parelles amb un dels cònjuges nascut a la comunitat autònoma. Parelles residents a Catalunya, 1991.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 1991.

Mapa 8.2. Percentatge de parelles mixtes catalanoespanyoles sobre el total de parelles amb un dels cònjuges nascut a la comunitat autònoma. Parelles residents a Catalunya, 2001.

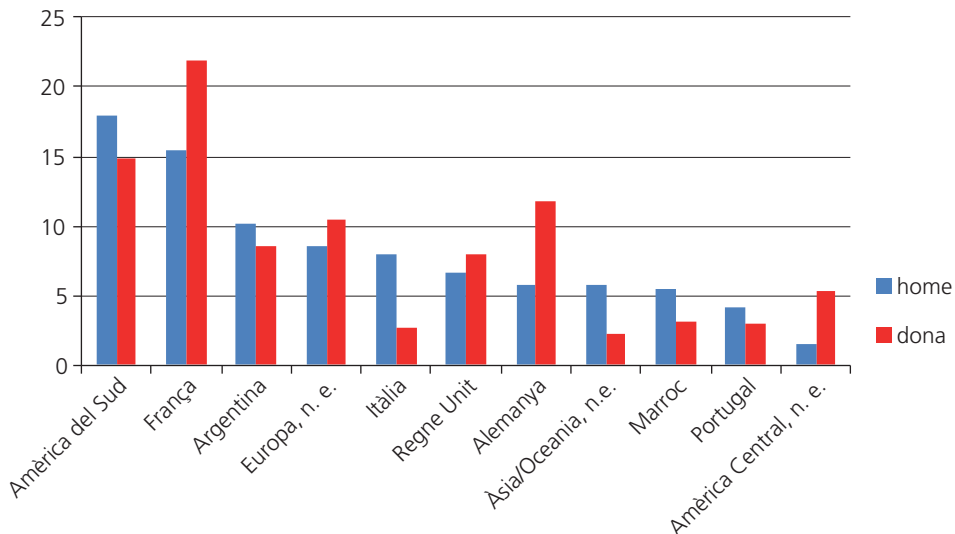
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 2001.

nya) tant l'any 1991 com l'any 2001 (figures 8.2 i 8.3) (al 2011 només es coneix el subcontinent de naixement, però la preponderància del rol de França quedarà també palesa en les dades sobre fills i filles d'unions mixtes més endavant). Com a explicació, a banda del factor de proximitat geogràfica, que tradicionalment implica contactes inter-fronters amb el país veí, que propicien, entre altres coses, la formació de parelles entre francesos i catalans, hi ha la qüestió de l'emigració espanyola cap a França. Aquest país va ser, durant la segona meitat del segle xx, una de les destinacions principals de l'emigració espanyola cap a Europa, i els fills i les filles dels retornats d'aquella emigració també s'estan comptabilitzant en les nostres xifres. De fet, aquest raonament val igualment per explicar parcialment el pes considerable d'Argentina i, fins i tot, d'Alemanya.

La història dels fluxos immigratoris cap a Catalunya en els últims vint anys compresos en aquest estudi es reflecteix en la variació per orígens que s'observa en les figures 8.2, 8.3 i 8.4. L'any 1991 només incorpora dos països no europeus, Argentina i el Marroc (aquest últim, un dels pioners de l'anomenada immigració laboral o econòmica), però a finals dels anys noranta la immigració s'intensifica i amplia el ventall d'orígens.

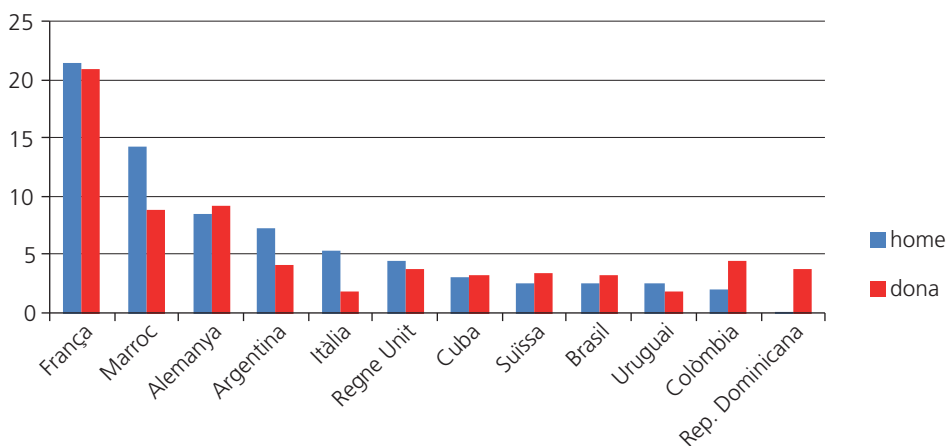

Figura 8.2. Països d'origen més representats entre les parelles mixtes entre persones nascudes a Espanya i a l'estranger. Percentatge sobre el total de parelles mixtes, per sexe. Catalunya, 1991.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 1991.

Figura 8.3. Regions d'origen més representades entre les parelles mixtes. Percentatge sobre el total de parelles mixtes, per sexe. Catalunya, 2001.

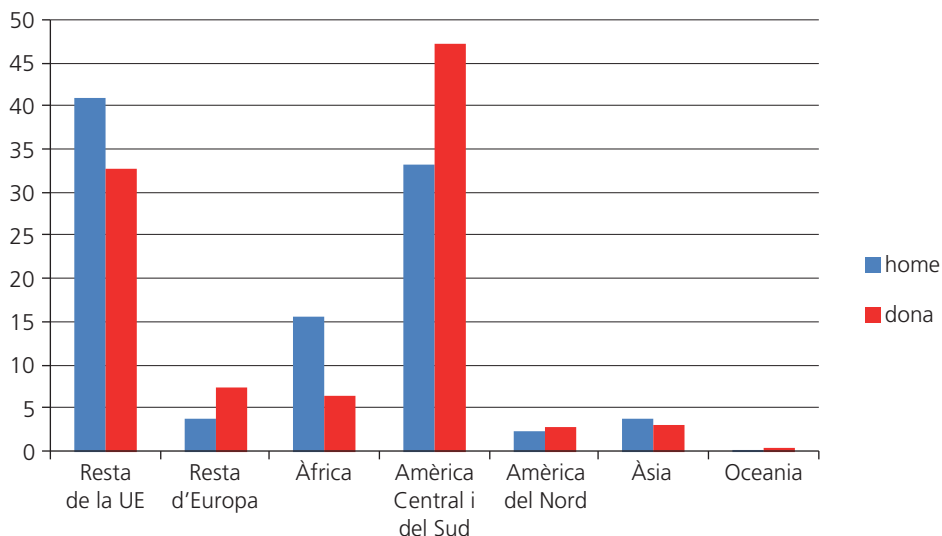
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 2001.

El Marroc i Alemanya guanyen posicions i sorgeixen països que, fins al moment, no havien estat destacats en la distribució segons parelles mixtes: Cuba, Suïssa, Brasil, Uruguai, Colòmbia i la República Dominicana comencen a tenir pes específic en el conjunt d'unions amb els nadius (figura 8.3). El repartiment per gènere és desigual, sobretot a l'any 1991, en què predominen les dones europees unides a espanyols (a excepció del cas d'Itàlia que, a més, es manté en el temps amb la diferència favorable a la combinació home italià - dona espanyola). En canvi, els homes nascuts al Marroc es casen, en relació amb la resta d'homes en unions mixtes, més sovint amb espanyoles que no pas al contrari.

La importància relativa de les dones franceses i alemanyes s'atenua considerablement l'any 2001, probablement a causa de la major feminització (que serà encara més evident deu anys després) de la immigració des d'altres indrets i de la diversificació de procedències femenines, per la qual cosa es comencen a establir relacions amb dones d'orígens més variats.

Deu anys després (2011), les dones d'Amèrica del Sud i Central casades amb un home nascut a Espanya ja arriben al 47% del total de dones en unions mixtes, seguides de les europees comunitàries, amb el 33% (figura 8.4). Aquests canvis són conseqüència de l'arribada de població d'aquests orígens, però també dels desequilibris de gènere intranacionals i de les preferències existents en el mercat matrimonial arrelades en part en els estereotips imperants, que més endavant comentarem. De fet, el fort desequilibri entre els valors dels africans (amb més homes que dones relativament entre les parelles mixtes)

Figura 8.4. Subcontinents d'origen més representats entre les parelles mixtes. Percentatge sobre el total de parelles mixtes, per sexe. Catalunya, 2011.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 2011.

i els dels llatinoamericans no s'explica per les diferències en els valors absoluts de la seva presència a Catalunya.

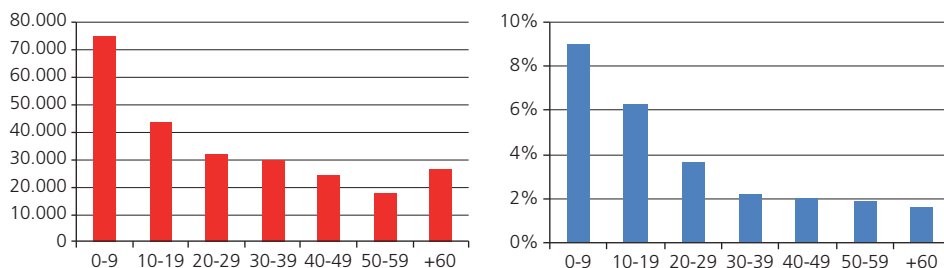
En general, el pes de les parelles mixtes sobre el total de parelles cohabitants amb almenys un membre immigrant estranger, passa del 33% del 1991, quan la representació de població d'origen estranger encara era força discreta a Catalunya, al 62% del 2001, quan ja es començaven a observar els resultats de la intensificació d'uns fluxos d'immigració des de l'exterior que, en bona proporció, no havien completat encara els processos de reagrupament familiar (motiu pel qual aquesta xifra no recull l'elevada proporció d'immigrants amb el seu cònjuge al país d'origen). La majoria d'aquests processos de reagrupament familiar ja han tingut lloc el 2011, cosa que explica la nova reducció del percentatge d'unions mixtes sobre el total d'unions d'immigrants estrangers a un 39%.

■ 8.2.3. Els fills i les filles de les unions mixtes

El cens de 2011 estima que hi ha 247.083 persones a Catalunya, un 3% de la població, que tenen un dels pares nascut a l'estranger i l'altre nascut a Espanya (no es pot distingir, a partir de la base de microdades disponible, si és nascut a Catalunya). La xifra és encara baixa si es compara amb el 80% de la població amb ambdós pares nascuts a Espanya i el 17% amb ambdós progenitors nascuts a l'estranger.

La distribució per edats és desigual, com calia esperar segons la cronologia dels fluxos d'entrada des de l'exterior cap a Catalunya, i concentra les quantitats més elevades en les categories més joves (figura 8.5). Va ser sobretot durant la dècada compresa entre la segona meitat dels noranta i els començaments de la crisi econòmica que van produir-se uns volums d'immigració sense precedents. Les unions mixtes formades com a resultat dels canvis experimentats en la població catalana en qüestió de procedències nacionals són, per tant, joves. Tant és així que un 30% del total d'aquests fills i filles de parelles mixtes no ha arribat als 10 anys. Conseqüentment, el percentatge que els més joves representen sobre el total de persones en la seva categoria d'edat és també més elevat (tot i que, en el grup més nombrós, de 0 a 9 anys, es queda en el 9%). La disminució de la

Figura 8.5. Descendents de parelles mixtes d'espanyols i immigrants i percentatge que representen sobre el total del grup d'edat. Catalunya, 2011.

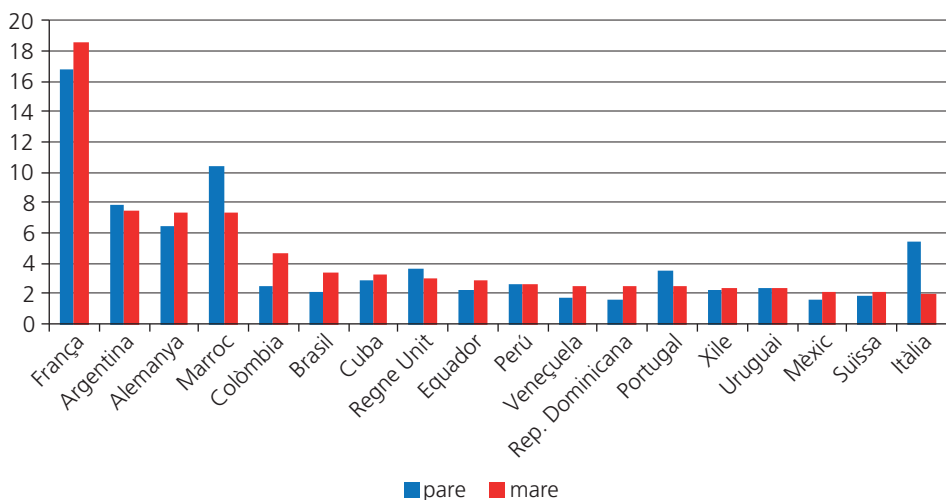
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 2011.

presència de descendència de parelles mixtes és regular a mesura que augmenta l'edat (l'excepció en els nombres absoluts de l'última categoria d'edat, 60 i més, es deu al fet que agrupa un conjunt ample d'edats).

Els països de naixement específics del pare o de la mare nascut fora d'Espanya (figura 8.6) són coherents amb els resultats de l'apartat anterior sobre els orígens de les parelles mixtes. Sobre el total de mares d'origen estranger amb fill d'home nascut a Espanya, destaquen les franceses (els francesos entre els homes), seguides a distància, i en proporcions similars (una mica per sobre del 7%), de les argentines, les alemanyes i les marroquines. Entre els homes, aquests països constitueixen també les procedències principals dels pares en unions mixtes, tot i que ara els marroquins ocupen la segona posició. És interessant notar, com ja hem anat observant amb les parelles mixtes, el desequilibri de gènere que trobem amb Itàlia, país comunitari en el qual el contrast (tot i que a nivells inferiors) és evident des de l'any 1991 i indica una incidència superior de la combinació home italià i dona espanyola (sempre en referència al país de naixement). En canvi, es produeix la situació inversa en les colombianes, més sovint mares emparellades amb homes nascuts a Espanya que els seus connacionals masculins amb dones nadiues.

Curiosament, la descompensació per sexe observada amb anterioritat entre els dominicans deixa d'apreciar-se en aquestes xifres, la qual cosa sembla apuntar al fet que les dones dominicanes amb parella espanyola no estan tenint els mateixos fills que els homes dominicans amb parella espanyola. És molt possible que l'edat sigui la resposta, en el sentit que, o bé aquestes dones es casen amb homes bastant més grans, o elles mateixes són més grans, en unions mixtes, que els seus homòlegs masculins.

Figura 8.6. Principals països de naixement de pare o mare de descendents d'unions mixtes.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer de microdades del cens de 2011.

8.3. Narratives entorn de la mixticitat d'abans i d'ara: dels xarnegos als «café amb llet»?

Podem dir que el mestissatge històric a Catalunya del que parlava Vicens Vives –aquesta «barreja» poblacional i sociocultural producte de les unions entre nadius i immigrants, ja fossin francesos occitans dels segles *xvi* i *xvii*, o aragonesos, valencians, castellans i andalusos del segle *xx*– ha tingut sempre com a resultat la integració. No cal minimitzar, però, els problemes polítics i socials puntuals d'aquests processos en el passat. Podem recordar que, a mitjan anys trenta, Josep Antoni Vandellòs, en un context de predomini de les teories racialistes, eugenistes i higienistes, es preguntava sobre el perill potencial que representava la immigració murciana i d'Almeria (sobretot) i un mestissatge «no ben dirigit» per a la pervivència del poble català:

És ben sabut que els mestissos entre grans races, especialment entre negre i blanc, per regla general no presenten les qualitats de cap d'aquelles i constitueixen, per tant, una barreja lamentable. Els mateixos negres de les costes d'Àfrica tenen un proverbi que diu: «Déu ha fet el negre i el blanc, però el diable inventà el mulato». Encara que les diferències entre un català i un d'Almeria no són molt pronunciades, és evident que existeixen, no tan sols sota el punt de vista físic, sinó també en allò que fa referència als caràcters psíquics, al conjunt cultural que és el dipòsit de les generacions anteriors i que regula les reaccions dels individus davant les obligacions socials. Té molta importància per al futur de Catalunya poder conèixer el resultat d'aquesta barreja [...]. Des del punt de vista econòmic, tenim un deute respecte als immigrants, perquè llur vinguda ens permet continuar el progrés industrial, i, a més, a un cost inferior al que hauríem de gaudir per pujar un nombre semblant de catalans [...]. Fóra per a nosaltres ben satisfactori que, en plena decadència i forçats a acudir a l'aportació de sang forastera, la barreja ens portés, en un terme relativament curt, una reviviscència de la nostra ètnia [...]. Ens satisfaria, però, molt més que els catalans volguessin tenir més fills; perquè la idea de la substitució del nostre poble per un altre de nou, més o menys assimilat per la nostra cultura, suposant sempre que no s'oposessin obstacles a la funció assimiladora, desvetlla moltes aprensions (Vandellòs, 1935a: 131-132, 195, 206-207, respectivament; Vandellòs, 1935b).

Més endavant, es parlarà del *xarnego*, un terme provinent del gascó *charnegò* originalment utilitzat per referir-se als fills mestissos forasters o no adaptats de francesos i catalans durant la immigració francesa dels segles passats, i que es va utilitzar després per referir-se despectivament als immigrants d'altres regions d'Espanya arribats a Catalunya entre els anys 1950 i 1970, i també als fills d'unions mixtes d'immigrants amb nadius, quan es considerava que no estaven assimilats a la cultura (sobretot a l'idioma) local. Al capítol dedicat a «El "xarnego"» d'*Els altres catalans* (2014 [1964]: 194-205), Candel recull el relat d'un senyor de Jaén que va venir a Catalunya el 1941 i que va escriure una poesia on explica que s'estima profundament Barcelona, Catalunya, i que en paga li diuen xarnego. Poc després Candel afegeix, amb certa ironia, que «si acceptem el seu

sentit de “mestís” haurem descobert que no cal fer massa escarafalls a l’entorn d’això de *xarnego*, perquè tots els catalans, per poc que s’enfilin pel seu arbre genealògic, en són».

A mitjan segle xx, els discursos van canviar de torn per acollir la idea de barreja en sentit positiu i com a element clau del nacionalisme democristià de Jordi Pujol (1976). Així, amb la transició democràtica ja consolidada, la noció de *xarnego* va caure en desús, fins a convertir-se gairebé en una bandera de normalització social i de progrés. El cert és que «els altres catalans» de Candel han esdevingut catalans de ple dret, que han arribat al Senat, com el mateix Francesc (Paco) Candel (1979), o inclús a la presidència de la Generalitat, com José Montilla. I actualment la idea de mestissatge és una part fonamental de la bandera del nou paradigma en la gestió de la immigració i la diversitat: la interculturalitat.

Els discursos entorn la mixticitat a Catalunya, doncs, han anat canviant, des de l’aversió a la barreja fins a la seva apologia. Però què passa actualment al carrer? Quines són les actituds envers la mixticitat producte de la darrera onada d’immigració estrangera?

Mostrarem a continuació extractes provinents de diversos projectes de recerca⁶⁰ que volen clarificar la relació entre mixticitat i integració o cohesió social, a partir de l’estudi d’unions o famílies mixtes i no mixtes de diversos col·lectius immigrants (de tots els continents) residents a Catalunya. S’han fet aplicant una metodologia mixta (quantitativa i qualitativa), que inclou l’explotació de fonts sociodemogràfiques oficials i l’explotació de dades pròpies obtingudes a partir de treball de camp etnogràfic, amb observació participant, entrevistes semidirigides a parelles mixtes i no-mixtes, i grups focals amb fills i filles de parelles mixtes i no-mixtes. S’han investigat, entre d’altres, aspectes com les pràctiques de la vida quotidiana, la transmissió cultural, la socialització, la participació social, la inserció i mobilitat laborals, l’adquisició de capital humà i social, l’estructura de les xarxes socials, els processos identitaris i la discriminació social⁶¹. En aquesta ocasió ens centrem en les actituds envers la mixticitat i els processos identitaris a partir de les narratives obtingudes a partir de les entrevistes en profunditat a parelles mixtes i descendents d’unions mixtes: quina és la recepció de l’entorn familiar i social cap a la mixticitat? Com s’identifiquen els fills de parelles mixtes i quin impacte té l’entorn?

El que trobem d’entrada és força rebuig envers la mixticitat per part de la població nadiua, especialment per part de la família del cònjuge nadiu emparellat amb un immigrant, particularment quan aquest pertany a un grup minoritzat (de procedència de països pobres, musulmans i amb trets fenotípics visibles). El rebuig, doncs, és en forma d’estereotips i prejudicis negatius referits a l’origen, el fenotip o la interpretació de la seva cultura o religió:

---

60. *Inmigración y Uniones Mixtas: Etnicidad e Integración Social* (CSO2011-23242, VI Pla nacional d’R+D+I 2008-2011 del Ministeri de Ciència i Innovació) i *E Pluribus Unum: Inmigració, Mestissatge i Cohesió Social* (Aposta-UAB 2011), ambdós dirigits pel Dr. Dan Rodríguez García; i «Identitat i dinàmiques d’interculturalitat de joves en famílies binacionals a Catalunya: un aspecte clau per a la cohesió social» (Institut d’Estudis Catalans), dirigit per la Dra. Àngels Pascual de Sans. Els autors volen agrair a totes les institucions finançadores el seu ajut.

61. Per a més informació i resultats d’aquesta recerca, vegeu Rodríguez García *et al.*, 2014.

Parella mixta de dona espanyola i home senegalès:⁶²

R (Resposta) parella espanyola: [*Els membres de la meva família*] S'hi van oposar radicalment, però radicalment. El primer temps va ser molt dolorós, molt i molt dur... perquè a casa meva no ho volien de cap manera, és que no el volien ni conèixer i de fet ni el coneixen. Jo els deia: «No us quedeu amb la façana, coneixeu-lo i a partir d'aquí jutgeu-lo; us pot agradar o no us pot agradar, però ja l'heu conegut». I no [...]. Des que vam començar a viure junts no tinc cap relació amb la família. Em van fer escollir i el vaig escollir a ell.

P (Pregunta): *I ara els teus pares tindran una néta...*

R cònjuge senegalès: Ho saben, però no han tingut cap reacció. I estan aquí a Lleida, a vegades ens els creuem pel carrer...

P: *I no us saludeu ni res?*

R parella espanyola: Res, res. Ells estan molt molt forts, des de fa sis anys ja... Perquè quan em van fer escollir, diguéssim, jo vaig marxar de casa sense res, ni un euro, ni la maleta, amb el que portava i ja està. Era una família normal, el que passa és que ells no ho van poder acceptar, els va sobrepassar perquè era negre, musulmà, va venir amb pastera, sense estudis...

Dona dominicana casada amb un home espanyol:

P: *Alguna vegada tu o els dos com a parella heu sentit discriminació perquè tu ets de fora?*

R: Uuui en 25 anys, filla! Sí, moltes vegades [...]. Per exemple la seva mare mai m'ha acceptat perquè sóc de fora, aquesta és molt important.

P: *Però tens una relació amb ells?*

R: No, no ens veiem mai [...]. La relació amb les nenes... no han fet de família ni d'àvia, tampoc les estimen...

P: *I al carrer, la gent?*

R: Em veuen com estrangera, em parlen en castellà i el primer que veuen és una negra immigrant [...]. A mesura que veuen que tens un estatus, això fa que vagi transformant-se en el tracte [...]. Es nota molt quan [*en saber la professió*] diuen: «Ooooooh!» [*Rialles*].

Home pakistanès casat amb una dona espanyola:

Mare i pare d'ella no volien: «No aquest estranger... gent dolenta; ell vol casar per paps i després surt, marxarà. Per què casar-te amb ell?». Ella ha dit: «Persona molt bo, jo vull casar amb ell». Jo he parlat: «Mira, el teu pare i la teva mare diuen no, tu no guanya de casar-te amb mi, no passa res, tu vols amb mi, jo vull amb tu, jo no interessa de paper...». Després jo he dit al seu pare: «Jo vull casar amb la teva filla, si us plau deixar permís». Ell parlar: «Mira que no pot fer res, depèn de la meva filla. Jo parla que no però si ella vol casar amb tu...».

Cal esmentar aquí que a la nostra recerca hem trobat un marcat rebuig envers la població d'origen magrebí i de l'Islam, un col·lectiu molt arrelat però estigmatitzat històrica-

---

62. Ens referim en tots els casos al lloc de naixement.

ment a Espanya des de fa segles (el «moro») i en descrèdit globalment per l'estigma de l'integritisme des dels atemptats de l'11S als Estats Units, una islamofòbia que fa difícil que els descendents d'immigrants d'aquests orígens s'identifiquin fàcilment com a tals. Significativament, el treball d'Arjona i Checa (2014), que recull les dades d'una enquesta nacional sobre actituds dels espanyols cap als immigrants, mostra no només que l'actitud general dels espanyols envers el matrimoni mixt per als seus fills és negativa, sinó també que el rebuig més gran davant la possibilitat que un fill o filla s'emparelli amb un immigrant és precisament, en primer lloc, cap els immigrants del Magrib, i en segon lloc, de l'Àfrica subsahariana.

El rebuig també el trobem, però, per part de l'entorn social del cònjuge immigrant envers el nadiu, i en els mateixos termes:

Home marroquí casat amb una dona espanyola:

A la meua mare no li va fer gaire gràcia [...]. De fet tinc una germana a Holanda que es va casar fa poc amb un holandès. Jo vaig anar al seu casament, allà a Holanda, i la meua mare i el meu pare no hi van anar, no volien saber-ne res. La meua mare s'ho pren així, es pensa que l'estem, jo què sé... Diu: «M'esteu castigant, què us he fet jo perquè us caseu amb «nazaranis»?». En àrab es diu «nazarani» [...] és com un insult... És com si diguessis aquí «moro».

Dona marroquina casada amb un home espanyol:

El van acceptar sense problema. Em van dir només: «Es farà musulmà?». I he dit: «Sí». Perquè si no es fa musulmà, els marroquins no t'accepten a casar [...]. Quan els musulmans s'han de casar amb un de fora, s'ha de fer musulmà, si no, no et deixen.

De fet, trobem també prejudicis i estereotips en les preferències de relació i actituds dels mateixos implicats (podríem dir-ne la minoria) cap a altres col·lectius, inclús el propi, i que es vehiculen igualment a través de característiques com el fenotip o la interpretació de la seva cultura. És a dir, que trobem rebuig en totes les direccions: de la majoria envers la minoria, i de la minoria envers la majoria i altres minories. Així, molts immigrants llatinoamericans rebutgen els negres i els «moros», els romanesos els llatins, els senegalesos els «pakis» i els «xinos», els xinesos els negres i els «pakis», etc.:

Dona dominicana casada amb un home espanyol:

No sé, mira, per exemple, crec que amb una persona del Marroc no m'hi estaria, són persones que a mi no m'agraden especialment i no perquè m'hagin fet res, encara que una vegada em van robar el «bolso»... però bé això no vol dir res. Això que no respecten les dones, això per a mi no... No estaria amb un pakistanès, per exemple. No sé, deuen ser els costums o que fan pudor per a mi, saps? Un pakistanès sembla que desprèn una olor estranya; aquest costum que les dones vagin tan tapades, no sé... No estaria amb un pakistanès, ni un peruà, ni un equatorià, ni un bolivià, ni un moro. Aquests són com la gent a la qual jo dic no.

Dona dominicana casada amb un home espanyol

Jo no sóc racista, però mai he estat amb una persona negra, negra, negra. Tinc ami-

gues negres, no tinc res en contra dels negres, però una parella negra en la meua vida no hi entra [...]. El seu color no m'agrada, tenen els cabells... A mi em repugnaria un negre, amb el perdó de totes les dones que els agraden els negres. Però jo mai estaria amb un negre [...]. Per a mi els xinesos són un tema a part, entren en la línia meua dels negres; crec que mai estaria amb un xinès [...]. Jo, la meua filla, veure-la embolicada amb un marroquí, amb pakistanès, un àrab, un rus o una cosa rara d'aquestes, això no. Europeu, sí.

Dona romanesa casada amb un home espanyol:

Sí no és d'Europa, un blanc [...]. Dels Estats Units cap avall, no.

Però segurament el més rellevant de tot és el rebuig social reiterat envers els fills de parelles mixtes (a més dels de parelles amb ambdós pares immigrants), nascuts a Catalunya, i els que es categoritzen com a «estrangers» fonamentalment segons el seu fenotip no blanc, i això independentment del nivell o estatus socioeconòmic de la família. Significativament, trobem una *dissonància identitària*, on la identitat escollida (o auto-identificació o sentiment de pertinença) com a «català», «d'aquí» o «mixt» no coincideix amb la identitat imposada socialment (i el tracte) com a «estranger» o «negre» o «xinès», una diferència vehiculada a través dels trets visibles com el fenotip, l'accent o la indumentària:

Noia de 18 anys, filla de pare marroquí i mare espanyola:

Jo em sento catalana perquè em sento independentista. Espanyola, no... Sí que tinc família a Múrcia, que sigui catalana no implica que no els tingui afecte. Però del Marroc, tampoc, perquè com que passo poc temps allà i com que tampoc hem treballat la cultura dins a casa... Sí que ho porto però no me n'hi considero [...]. Si parlés àrab ho podria considerar com un avantatge, però com que no el parlo... és que estic bastant... Sí, val, sóc de pare immigrant i mare catalana però tampoc he crescut pensant així. La gent, a l'escola, m'ha anat forçant a fer-me sentir de fora, a dir-me que jo sóc del Marroc; a mi em deien: «'Mora' que no sé què...» i jo em considero catalana, tinc arrels però... De primària a l'institut sí que vaig notar certes coses així una mica racistes. Allà [a l Marroc] sempre em diuen: «Tu ets marroquina». Per exemple vaig passar la duana aquest any i em van dir: «Tu d'on ets?». I jo els vaig dir: «Sóc d'Espanya però el meu pare és del Marroc», i em van dir: «Doncs llavors ets marroquina» [...]. Allà sempre m'estan punxant: «Per què no fas el Ramadà? Per què no fas el no sé què?». Quan hi vaig dir: «Sí sí, sóc musulmana», perquè callin [...]. Sempre et volen... Però a l'hora també et rebutgen, perquè molts cops per haver nascut aquí [a Espanya] ets com «la d'allí», però també alhora et diuen: «Sigues d'aquí».

Dona dominicana casada amb un home espanyol:

Elles [les seves filles] són d'aquí, han nascut i s'han criat aquí, se senten d'aquí, només d'aquí, però les veuen com estrangeres [...]. També, per exemple hi va haver una professora de tercer amb la qual feien l'obra La Caputxeta vermella, que li va dir [a la seva filla gran]: «Tu, com que ets negra, faràs de llop». Aquesta vegada hi vaig anar i em vaig queixar a la directora.

Noia de 14 anys, filla de pare senegalès i mare espanyola:

R: Jo sóc catalana però també sóc africana, però [a l'escola] sempre hi ha algú que...

P: Vols dir que es fica amb tu per alguna cosa?

R: Sí, pel meu color i això... [Comença a plorar.]

Ve al cas citar també aquí un extracte d'entrevista d'una recerca feta a principis del 2000 amb parelles mixtes d'espanyols i immigrants de Senegal i Gàmbia (Rodríguez García, 2004), per exemplificar de nou la importància del context educatiu en aquests processos, i que alhora ens alerta del fet que, havent passat ja més de deu anys, les situacions no han canviat gaire:

Dona espanyola casada amb un home gambià

Ell [el seu fill de 8 anys] ha tingut prou problemes... Ara he demanat el canvi de col·legi perquè me l'estan traumatitzant... Indirectes de la directora: «No sé en quin ambient deu viure ...». Dic: «A mi no em digui això perquè tinc una filla que té un informe excepcional, i viuen a la mateixa casa, i tenen la mateixa mare i el mateix pare. Vol dir el color, l'ambient?». Ha arribat un moment que... Sembla mentida que no sàpiguen donar l'educació suficient [...]. La meua filla diu que no vol ser negra; diu que ella és «café amb llet». I jo li dic: «Tu ets com el papa». I ella diu: «No, el papa és negre, jo sóc "café amb llet"». I també diu: «Ell podria ser més blanc!». No sé per què diu això...

Aquests darrers casos ens permeten subratllar la importància que tenen aquí els entorns educatius (que involucren escoles, famílies, entorn cívic, etc.) i el paper de la pròpia cultura i dinàmica escolar en la construcció dels processos d'exclusió, en el sentit de l'efecte Pigmalión; és a dir, com els estigmes de la condició d'immigrant, de «marroquinitat» (Carrasco *et al.*, 2011) o de «negritud» (Ballestín, 2012; Giliberti, 2013), repercuteixen en la construcció identitària dels nois i joves i en les seves trajectòries escolars i socials.

Però el procés de dissonància identitària és inclús més pervers quan els mateixos pares interioritzen amb certa resignació aquesta lògica i la transmeten als seus fills:

Dona senegalesa casada amb un home espanyol:

Per exemple, la primera vegada que algú li va dir [al seu fill] «xocolata» –i és molt més clar que jo, però els trets són «afros», no?– Doncs quan algú li va dir «xocolata», em va venir a casa plorant i li vaig dir: «Que t'han dit "xocolata"?». I em va dir que sí, i li dic: «Tu saps per què t'han dit "xocolata"?». I plorant em diu que sí: perquè és negre. «Doncs no ho oblidis mai, que per molt claret que siguis de pell, tu ets africà, ets negre. Encara que més descafeïnat o com li vulguis dir, però ets el que ets.»

Dona dominicana casada amb un home espanyol:

Jo li dic [al seu fill de 10 anys]: «Tu què ets?». I ell diu: «Mmm... mulatet». I jo li dic: «Tu ets negret, ets com la mare; la teva mare és negra i el teu pare és blanc. Tu ets dels dos costats, i no has de sentir-te malament quan et diguin "negrito"». I ell diu: «Ja, però m'ho va dir molt lleig: que tal "negrata"?». I jo li dic: «Tant és, quan et diguin "negrata", tu digues: "gràcies"». Perquè si li digués: «Quan et diguin això, pega'ls», seria un macarra del carrer! Cada vegada que sortís i li diguessin negre estaria donant hòsties a tothom!

No li diré: «Doncs sí, pega-li, perquè tu no ets cap negre [en el sentit d'immigrant], perquè tu vas néixer aquí i ets espanyol». Si em poso a dir-li això amb deu anys...

A diferència d'això, el que trobem amb els descendents de parelles mixtes amb fenotip blanc europeu és un ús més simbòlic de la identitat mixta; és a dir, una afiliació més flexible, on es pot triar exterioritzar o no el tret distintiu en funció del context:

Noi de 15 anys, de pare espanyol i mare francesa:

P: *I a l'escola com creus que et veuen els altres? Potser també hi ha altres companys que tenen pares de diferents nacionalitats...*

R: Cap problema. És que el francès és considerada una llengua de prestigi i, si hi ha un africà del nord o un sud-americà, no té aquesta consideració [...]. Tinc amics que se senten espanyols i tinc amics que se senten independentistes i jo quan es posen en conflicte dic que sóc francès. I quan sóc a França dic que sóc espanyol. Em vull sentir dels dos.

8.4. Discussió i conclusions: mixticitat, discriminació i cohesió social

---

Més enllà de la comparació sociodemogràfica entre les unions mixtes d'abans (producte de les migracions interiors) i les d'ara (producte de les migracions internacionals), ens ha interessat aprofundir en les narratives dels mateixos implicats entorn de la qüestió identitària i les actituds socials envers la mixticitat actual. I el que hem trobat és una conceptualització sovint negativa de la mixticitat amb una diferenciació entre l'autòcton i el foraster que es vehicula a través de marcadors visibles (fenotips). Un exemple clarificador és la reiteració en les narratives dels entrevistats en la nostra recerca de termes com ara: *pell, negre, blanc, mestís, mulato, xocolata, moro, sudaca, fan mala olor, putu negre, putu xino, putus immigrants, menyspreu, mirada, rumor, por, recel, vergonya, soledat, culpa, tristot*. Això ens alerta sobre el risc que el tradicional model català de pertinença i d'integració basat en el territori (*ius soli*) i el criteri lingüísticocultural, pugui impregnar-se perversament de l'ús de criteris biològics de la pertinença (*ius sanguinis*), on el criteri *pigmentocràtic* pugui prendre cada vegada més rellevància. La qüestió de fons, és clar, no deixa de ser social. Francesc Candel ja posà l'accent en el fet que la discriminació entorn la idea de mestissatge (els xarnegos) no era en sí mateixa racial, sinó més aviat social o moral: «com que l'immigrant pertany a un nivell socioeconòmic més baix que la resta dels residents del país, d'aquí ve aquesta en certa manera visible separació» (2014 [1964]: 203-204). Tot i que es vehiculi a través del fenotip, doncs, la diferenciació remet fonamentalment a una qüestió de classe o moral: sembla que l'immigrant o descendent d'immigrants no es pot treure del tot l'estigma, «la pols de la maleta», podríem dir... D'alguna manera, doncs, la categoria del «xarnego» queda en la memòria social com una categoria latent, que emergeix de tant en tant, canviant de forma més que de fons, per recordar la diferència entre «els d'aquí» i «els d'allà», entre «nosaltres» i «els altres».

Una de les qüestions més rellevants aquí és la relativa als processos identitaris. Diversos autors han argumentat que els fills i filles de parelles mixtes o biculturals –i que podríem ampliar a gran part dels descendents d’immigrants i els adoptats internacionals– poden desenvolupar identitats biculturals, híbrides, múltiples o transnacionals en un sentit positiu o avantatjós, tant en el sentit de capital social i humà (multilingüisme, diversificació de xarxes socials, etc.) com en el sentit de trencar amb categories úniques de pertinença que poden inclús esdevenir catalitzadores de noves formes de ciutadania (Phoenix i Owen, 2000; Ali, 2003). No obstant això, els contextos estructurals adversos, com un context de discriminació social o de precarietat socioeconòmica, poden condicionar les opcions i fins i tot conduir a la formació d’*identitats reactives* o radicalitzades com a resposta. Un exemple d’això el trobem a França amb els *beurs* o descendents d’immigrants magribins a les *banlieues*. En aquest cas, fins i tot les auto-identificacions múltiples o mixtes (com per exemple, francès-algerià o català-xinès) poden ser un reflex de la incapacitat de sortir de les categories ètniques imposades des de l’exterior, on el fenotip juga un paper clau (Kibria, 1997; Ifekwunigwe, 1999; Song, 2003; Rodríguez-García, 2004, 2006, 2012; Edwards *et al.*, 2010; Panico i Nazroo, 2011; Song i Aspinall, 2012; Simon i Tiberj, 2012). En aquest sentit, pensem que no fer palès i analitzar el tema del fenotip o la visibilitat en aquests processos és un exercici de daltonisme perillós, a causa segurament d’una mal entesa crítica a la noció de raça. És un error precisament perquè ens impedeix posar de manifest la seva significació social i enfrontar-la.

Un procés relacionat amb tot això, i que hem vist en els exemples de l’apartat anterior, és el de la dissonància identitària entre la pròpia identitat o sentit de pertinença («d’aquí» o «mixt») i la identitat imposada per la societat («de fora»). Això és una cosa que assenyalen també els treballs sobre els fills de parelles mixtes en altres països (Waters, 1990, Kibria, 1997 i Rumbaut, 2005, als Estats Units; Simon i Tiberj, 2012, a França; Ifekwunigwe, 1999, Song, 2003, 2010, i Song i Aspinall, 2012, al Regne Unit). L’estudi de Song i Aspinall (2012), per exemple, mostra que els fills de parelles mixtes de negres i blancs al Regne Unit solen identificar-se com a «nadius» o «mixtos»; però la gent els considera i tracta com a «negres». Les identitats ètniques «mixtes» o «múltiples» en aquests casos, doncs, no semblen una opció reconeguda socialment, i fan difícil pensar-se fora del context prefixat (Appadurai, 2004; Capranzano, 2006; Guibernau, 2013).

Això no vol dir que la dissonància identitària en els casos on les marques visibles són de menys prestigi social sigui sempre viscuda com un drama, o que no hi hagi cap possibilitat d’elecció o contestació, ja que els subjectes tenen capacitat d’acció i transformació social. De fet, alguns nois i noies mixtos entrevistats a les nostres recerques expliquen que no els afecta gaire la discriminació (insults, etc.) que han pogut patir pel fet de ser-ho. Però és evident que si la marca d’alteritat és de baix o alt prestigi, i poder sortir fàcilment d’una categoria o no poder fer-ho, no condiona de la mateixa manera ni té les mateixes repercussions a nivell pràctic (*escollir* enfront d’*haver de viure com*), com també hem vist en els exemples de l’apartat anterior. Per exemple, entre els descendents de parelles mixtes que són visibles fenotípicament hem trobat una forta identificació com a «catalans» o «espanyols» («d’aquí») (Alarcón, 2010: 186) i alhora un fort rebuig cap el país d’origen o

la cultura del pare o mare immigrant, justament com a reacció a la dissonància identitària. Una altra possibilitat, al costat oposat, com hem vist, és la identitat reactiva o resistent a la identificació amb el país o la cultura receptors.

Podem reprendre en aquest punt la cèlebre definició de Jordi Pujol (1976: 69-70) de què significa ser català:

«Català és tot home que viu i treballa a Catalunya, i que, amb el seu treball, amb el seu esforç, ajuda a fer Catalunya. Hem d'afegir-hi només: i que, de Catalunya, en fan casa seva, és a dir, que d'una manera o altra s'hi incorpora, s'hi reconeix, s'hi entrega, no li és hostil».

La pregunta, doncs, és: què passa quan un s'hi reconeix i s'hi entrega, però la societat no li correspon, com ja li passava al senyor de Jaén entrevistat per Candel?

L'estigmatització, la dissonància identitària i en general la discriminació social cap a la mixticitat, doncs, pot condicionar el sentiment de pertinença i els processos d'integració o mobilitat social d'una part cada vegada més important de la població, i posar en risc l'anomenat *ascensor social* que sembla que ha funcionat en el passat a Catalunya per a altres onades migratòries. I cal entendre aquí l'espai de la mixticitat com una apropiació d'espai social ascendent en el sentit en què Andreu Domingo (2010: 49) defineix la integració: «l'apropiació d'espais socials ascendents per part del migrant», on nosaltres afegim «i també dels seus descendents».

Val a dir que les dinàmiques que hem descrit per a les unions mixtes i els seus descendents es produeixen en general amb els immigrants. I, de fet, com ja deia Candel (2014 [1964]), els fills dels immigrants converteixen les famílies d'immigrants ja en famílies mixtes. En tot cas, el que és significatiu en analitzar les unions mixtes i els seus descendents és justament la persistència de *l'estigma de l'immigrant*, de *l'aliè*, i fa que ens preguntem: fins quan dura aquesta condició?

Hi ha aquí un debat de fons sobre el significat i gestió de la *diversitat* o la *diferència*, en el qual no podem entrar a fons. Sí que direm, en tot cas, que no es tracta tant d'eliminar les diferències –que poden ser importants per als individus i enriquidores per a la societat– per crear la cohesió social a partir de la uniformitat, sinó que més aviat es tracta de fer que les diferències no esdevinguin un element sobre el qual es construeixin desigualtats o jerarquies de persones i accessos socials diferencials en funció del seu origen, fenotip o qualsevol altre tret (doncs la interculturalitat no té a veure només amb la diversitat segons l'origen) (Rodríguez García, 2010a).

Cal tenir present que la immigració internacional de la darrera onada (en particular la que va tenir lloc a partir de l'any 2000) és encara massa recent com per poder avaluar de forma acurada com s'està produint el seu procés d'integració, en particular pel que fa als fills d'immigrants, que en la majoria de casos són encara d'edats petites, com hem vist al segon apartat. Sembla clar, en tot cas, que molt dependrà de en quina mesura funcioni o no per als «nous altres catalans» l'anomenat «ascensor social» (Aparicio, 2007; Domingo, 2010: 49). I caldrà fer tot el possible perquè funcioni tot i el context de crisi econòmica si no volem que, com ja ha succeït en altres països amb més tradició immigratòria, com ara

els Estats Units o França, la nostra estructura social quedi imperdonablement estratificada segons l'origen i la cohesió social quedi seriosament perjudicada. Podríem dir que els casos no són comparables i que en el nostre cas, la nostra història, la nostra idiosincràsia, etc. no ens portarà per camins perversos com ara la divisió sòcio-ètnica, la resposta identitària reactiva o el racisme institucional. Però el cert és que no en som immunes; particularment en un context socioeconòmic advers, on solen coincidir l'augment dels sentiments socials antiimmigració/diversitat, el racisme i la xenofòbia, i la retallada d'inversió en matèria d'integració social⁶³ i de lluita contra la discriminació i l'exclusió, justament quan més es necessita (Rodríguez García, 2010b; Aja, Arango i Oliver, 2012: 11-22; Pascual de Sans *et al.* 2012: 109-111, 144; Rodríguez García *et al.* 2013; Aparicio i Portes, 2014: 194). En aquest sentit, cal tenir ben present que el fastuós discurs normatiu d'interculturalitat en un context econòmic desfavorable pot pertorbar les millors de les intencions polítiques.

En general, la discriminació social i tot allò que obstaculitzi l'accés dels immigrants i dels seus descendents a la plena ciutadania, en combinació amb un mercat laboral ètnicament segmentat i amb poques oportunitats d'inserció i mobilitat sociolaboral, etc. poden relegar els immigrants i els seus descendents a una subclasse de manera permanent, la qual cosa impedeix el seu sentit de pertinença a una cultura pública comuna.

I com que aquest llibre és un homenatge a la figura de Francesc Candel i la seva obra, acabem amb una desiderata utilitzant les seves pròpies paraules, primer escrites al 1963 i referides als «altres catalans» de les migracions interiors del segle xx, i després escrites al 2002 –pròleg a l'edició de butxaca d'*Els altres catalans*– i referides als de la darrera onada internacional (2014 [1964]: 392 i 402, respectivament):

«Aquests altres catalans, ben polits ja exteriorment, alletats com hem dit abans pel país, es veuran cridats a una curiosa tasca: la singularització de la novíssima Catalunya. I Catalunya, a desgrat dels uns i dels altres o potser per això mateix, s'haurà salvat un cop més [...]. Aquí, a Catalunya, vam saber encarrilar i agermanar aquella immigració que anomenem "*els altres catalans*" o "*los otros catalanes*". Molta gent creu, creiem –altres no– que amb la immigració actual, una immigració "nova" que ja fa trenta anys que s'acosta a casa nostra, podria passar el mateix. El temps ho dirà.»

---

63. Per tercer any consecutiu, i mitjançant el Projecte de Llei de pressupostos generals de l'Estat per a 2015 (disposició addicional 50), l'Estat espanyol ha suspès també pel 2015 el pressupost per al Fons estatal per a la integració dels immigrants, la qual cosa contravé així l'obligació legal de proporcionar un fons anual per a les polítiques d'integració dels immigrants en col·laboració amb les comunitats autònomes (fixada a l'article 2-4 de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social).

Referències bibliogràfiques

- AJA, E.; Arango, J.; Oliver, J. (dir.). (2012). *La hora de la integración. Anuario de la inmigración en España. Edición 2011*. Barcelona: CIDOB.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2012). *La població estrangera a Barcelona. Informe estadístic gener 2012*. Barcelona: Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona.
- ALARCÓN, A. (dir.). (2010). *Joves d'origen immigrant a Catalunya. Necessitats i demandes. Una aproximació sociològica*. Barcelona: Secretaria de Joventut, Col. Estudis, 27.
- ALI, S. (2003). *Mixed-Race, Post-Race: Gender, New Ethnicities and Cultural Practices*. Oxford: Berg.
- APARICIO, R. (2007). «Las "segundas generaciones" en España: ¿qué movilidad social?». A: J. Igartua i C. Muñiz (ed.). *Medios de Comunicación, Inmigración y Sociedad*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, p. 311-341.
- APARICIO, R.; PORTES, A. (2014). *Créixer a Espanya. La integració dels fills d'immigrants*. Barcelona: Obra Social La Caixa.
- APPADURAI, A. (2004) «The Capacity to Aspire: Culture and the Terms of Recognition». A: V. Rao i M. Walton (ed.). *Culture and Public Action*, Palo Alto, CA: Stanford University Press, p. 59-84.
- ARJONA, A.; CHECA, J. C. (2014). «The Marriage Market in Spain. Analysis of the Structure of Opportunity in Mixed Marriages», *Sociología - Slovak Sociological Review*, 46 (3), p. 300-319.
- BALLESTÍN, B. (2012) «"¡Dile al negrito y al Cola Cao que paren de molestarnos!" Sociabilidad entre iguales y dinámicas de segregación en la escuela primaria». A: F. J. García Castaño i A. Olmos Alcaraz (coord.) *Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela*. Madrid: Trotta, p. 119-142.
- BRYCESON, D.; VUORELA, U. (ed.). (2002). *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg.
- CABRÉ, A. (1999). *El sistema català de reproducció: Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Proa.
- CANDEL, F. (2014). *Els altres catalans*, Barcelona: Edicions 62 [1964].
- CANDEL, F. (1979). *Un charnego en el senado*. Barcelona: Plaza y Janés.
- CANDEL, F.; CUENCA, J. M. (2001). *Els altres catalans del Segle XXI*, Barcelona: Planeta.
- CAPRANZANO, V. (2006). *Imaginative Horizons*. Chicago: University of Chicago Press.
- CARRASCO, S., PÀMIES, J.; PONFERRADA, M. (2011) «Fronteras visibles y barreras ocultas: la ex-

- perència escolar del alumnado marroquí en Catalunya y mexicano en California», *Migraciones*, 29, (2001), p. 31-60.
- CORTINA, C., ESTEVE, A., DOMINGO, A. (2006) «Crecimiento y singularidades demográficas de los matrimonios de extranjeros en España», *Migraciones*, 20: 75-105.
- DOMINGO, A. (2010). «La immigració i els reptes de futur en la Catalunya del 2030», *Quaderns d'Acció Social i Ciutadania*, 9. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.
- DOMINGO, A. (2014). *Catalunya al mirall de la immigració: demografia i identitat nacional*. Barcelona: Avenç.
- EL HACHMI, N. (2004). *Jo també sóc catalana*. Barcelona: Columna.
- EDWARDS, R.; CABALLERO, C.; PUTHUSSERY, S. (2010) «Parenting children from “mixed” racial, ethnic and faith backgrounds: typifications of difference and belonging», *Ethnic and Racial Studies*, 33 (6), p. 949-967.
- GILBERTI, L. (2013). *La condició inmigrante y la negritud en la experiència escolar de la joventut dominicana: estigmas y formas de agencia. Una etnografia transnacional entre la periferia de Barcelona y Santo Domingo*. Tesi de doctorat. Universitat de Lleida.
- GUIBERNAU, M. (2013). *Belonging: Solidarity and Division in Modern Societies*. Cambridge: Polity.
- HULL, K.; MEIER, A.; ORTYL, T. (2010). «The changing landscape of love and marriage», *Contexts*, 9 (2), p. 32-37.
- IDESCAT (Institut d'Estadística de Catalunya). (2011) *La nupcialitat a Catalunya l'any 2011*. Barcelona: IDESCAT.
- INE (Instituto Nacional de Estadística). (2011). *Padrón Municipal de Población*. Madrid: INE.
- IFEKWUNIGWE, J. (1999). *Scattered Belongings: Cultural Paradoxes of “Race”, Nation and Gender*, London: Routledge.
- KIBRIA, N. (1997). «The Construction of “Asian American”: Reflections on Inter-marriage and Ethnic Identity among Second-Generation Chinese and Korean Americans», *Ethnic and Racial Studies*, 20, p. 522-544.
- PANICO, L.; NAZROO, J. (2011). «The social and economic circumstances of mixed ethnicity children in the UK: Findings from the Millennium Cohort Study», *Ethnic and Racial Studies*, 34 (9), p. 1421-1444.
- PASCUAL DE SANS, A. (coord.); Miguel Luken, V. de; Rodríguez García, D.; Solana Solana, M. (2012). *La població immigrada a Catalunya: consideracions sobre les seves condicions d'assentament i integració a partir de les dades de l'ENI 2007*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- PHOENIX, A.; OWEN, C. (2000) «From miscegenation to hybridity: mixed relationships and mixed parentage in profile». A: Brah, A. y Coombes, A. (ed.). *Hybridity and its Discontents. Politics, Science, Culture*. London & New York: Routledge, p. 72-95.
- PUJOL, J. (1976). *La immigració, problema i esperança de Catalunya*. Barcelona: Nova Terra.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2004). *Inmigración y mestizaje hoy. Formación de matrimonios mixtos y familias transnacionales de población africana en Cataluña*. Barcelona: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2006). «Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (3), p. 403-433.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2010a). «Beyond Assimilation and Multiculturalism: A Critical Review of the Debate on Managing Diversity», *Journal of International Migration and Integration*, 11 (3), 251-271.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2010b). *Retos y tendencias en la gestión de la inmigración y la diversidad en clave transatlántica*. Documentos CIDOB Migraciones, 21. Barcelona: CIDOB.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2012). «Considérations théorico-méthodologiques autour de la mixité», *Enfances, Familles, Générations*, 17: 41-58.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2014). «En torno al parentesco transnacional: contextualización y consideraciones teórico-metodológicas», *AIBR-Revista de Antropología Iberoamericana*, 9 (2), 183-210.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D.; SOLANA SOLANA, M.; MIGUEL LUKEN, V. de; PASCUAL DE SANS, À. (2013) «La integración de la población inmigrada en Cataluña: un análisis a partir de la Encuesta Nacional de Inmigrantes de 2007, y una aproximación al impacto posterior de la crisis económica», *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, XVIII (1040) [En línia].
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D.; SOLANA SOLANA, M.; LUBBERS, M. J.; MIGUEL LUKEN, V. DE (2014) «Immigració, unions mixtes i integració sociocultural: cap a una anàlisi complexa multi-mètode», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 60 (3), p. 627-657.
- RUGGLES, S.; ALEXANDER, J. T.; GENADEK, K.; GOEKEN, R.; SCHROEDER, M. B.; SOBEK, M. (2010). *Integrated Public Use Microdata Series: Version 5.0 [Machine-readable database]*. Minneapolis: University of Minnesota.
- RUMBAUT, R. (2005) «Sites of Belonging: Acculturation, Discrimination, and Ethnic Identity among Children of Immigrants». A: T. S. Weiner (ed.) *Discovering Successful Pathways in Children's Development: Mixed methods in the Study of Childhood and Family Life*. Chicago: University of Chicago Press, p. 111-164.
- SCOTT, S.; CARTLEDGE, K. H. (2009). «Migrant Assimilation in Europe: A Transnational Family Affair», *International Migration Review*, 43 (1), 60-89.

- SIMON, P.; TIBERJ, V. (2012). «Les registres de l'identité: Les immigrés et leurs descendants face à l'identité nationale», *Documents de travail* 176, Paris: INED.
- SONG, M. (2003). *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge: Polity Press, 2003.
- SONG, M. (2009). «Is Inter-marriage a Good Indicator of Integration?», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (2), p. 331- 348.
- SONG, M.; ASPINALL, P. (2012). «“Mixed-race” young people’s differential responses to misrecognition in Britain». A: R. Edwards, A. Suki, C. Caballero i M. Song (eds.) *International perspectives on racial and ethnic mixing and mixedness*. London: Routledge, p. 125-141.
- TRASK, B. S. (2010). *Globalization and Families: Accelerated Systemic Social Change*. New York: Springer.
- VANDELLÒS, J. A. (1935a). *La immigració a Catalunya*. Barcelona: Altés.
- VANDELLÒS, J. A. (1935b). *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Biblioteca catalana d'autors independents.
- VICENS VIVES, J. (1954). *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- WATERS, M. (1990). *Ethnic Options. Choosing Identities in America*. Berkeley: UCP.